

LBRIS

We know
books

Gheorghe I. Brătianu

Basarabia
drepturi naționale
și istorice

Ediție îngrijită,
studiu introductiv de Nicolae ENCIU

Știința

CUPRINS

<i>Gheorghe I. Brătianu despre frontierele istorice ale Moldovei și locul Basarabiei în cadrul unității românești</i> (Nicolae Enciu)	5
<i>Cronologie. Gheorghe I. Brătianu (1898–1953)</i> (N. E.)	49
<i>Notă asupra ediției</i> (N. E.)	63

MOLDOVA ȘI FRONTIERELE SALE ISTORICE

I. Datele geografice	67
II. Fluxul și refluxul invaziilor	67
III. Întemeierea statului	70
IV. Unitatea moldovenească și succesivele ei dezmembrări	73
V. Moldova în cadrul unității românești	78
<i>Bibliografie selectivă</i>	83

BASARABIA: DREPTURI NAȚIONALE ȘI ISTORICE

<i>Prefață</i>	92
<i>Introducere</i>	93
Capitolul I Basarabia și Tratatul Ruso-Moldovenesc din 1711	96
Capitolul II Problema Basarabiei în 1812	106
Capitolul III	

Basarabia rusă și retrocedarea județelor meridionale în 1856	126
Capitolul IV	
Frontierele ruso-române de la Congresul de la Paris la Congresul de la Berlin (1856–1878)	136
Capitolul V	
Problema Basarabiei între anii 1917 și 1920	157
Capitolul VI	
Basarabia în relațiile dintre România și URSS	179
<i>Concluzii</i>	208
<i>Rezumat cronologic</i>	215
<i>Anexă</i>	219
<i>Bibliografie selectivă</i>	220

ADDENDA

Gh. Tătărescu	
<i>Internaționala a III-a și Basarabia</i>	239

GHEORGHE I. BRĂȚIANU DESPRE
FRONTIERELE ISTORICE ALE MOLDOVEI
ȘI LOCUL BASARABIEI ÎN CADRUL
UNITĂȚII ROMÂNEȘTI

*Adevărul rămâne,
indiferent de soarta celor care l-au servit.*
(Gheorghe I. Brătianu)

*Acest timid e convins că are un mare drept
părintesc și o mare misiune națională.*
(Nicolae Iorga)

După o lungă perioadă de excomunicare, figura inconfundabilă a ilustrului istoric Gheorghe I. Brătianu (28 ianuarie/10 februarie 1898, Ruginoasa, în fostul jud. Suceava, în prezent jud. Iași – 27 aprilie 1953, la penitenciarul de la Sighet/Sighetu Marmăției, jud. Maramureș) revine în prim-planul istoriografiei contemporane, constituind un act de justiție încă nefinalizat. Inițiată din exterior – la München, Paris, Évry, apoi Montpellier –, acțiunea de restituire a operei marelui istoric a continuat în centrele academice și universitare din București, Iași, Cluj-Napoca¹, dezvoltând un interes cu totul particular prin

¹ Cu titlu de ilustrare, invocăm câteva din lucrările de dată recentă despre istoricul și omul politic Gheorghe I. Brătianu: Pompiliu Teodor,

valoarea științifică a lucrărilor sale, originalitatea discursului său, înnoirile metodologice, spiritul polemic, dar desăvârșit academic, fără accente pătimase, – toate acestea dublate de preocuparea pentru omul Gh.I. Brătianu, care s-a lăsat atras de imperativele timpului și a apărat interesele țării și ale neamului său inclusiv pe câmpul de luptă.

Ajunsa și la Chișinău, acțiunea de restituire și de reintegrare în circuitul științific a operei marelui istoric se materializează prin inițiativa prestigioasei Edituri „Știința” de reeditare a unor valoroase și mereu actuale lucrări dedicate unității naționale românești, inclusiv istoriei ținutului dintre Prut și Nistru – „Moldova și frontierele sale istorice”¹ și „La Bessarabie. Droits nationaux et historiques”² –, ambele apărute într-un moment de mare cumpănă pentru România, când unitatea națională, realizată cu mari sacrificii umane și materiale în 1918, fusese dezmembrată prin „dreptul forței”, în „anul de urgie și de cumplită umilință 1940”³. De rând cu discursul lui Gheorghe Tătărescu (1886–1957) – pe atunci subsecretar de Stat la Departamentul Internelor, iar ulterior președinte al Consiliului de Miniștri al României (1934–1937, 1939–1940) – ținut în Ședința Adunării Deputaților din 9 decembrie 1925⁴, textele reunite în cadrul prezentei ediții oferă cititorilor o imagine de ansamblu asupra principale-

Radu Mârza, *Incursiuni în opera istorică a lui Gheorghe I. Brătianu: studii și interpretări istorice*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 1999, 110 p.; Aurel Pentelescu, *În fața istoriei: Gheorghe I. Brătianu (1898–1953)*, La 50 de ani de la moartea sa, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2003; Aurel Pentelescu, Liviu Țăranu, *Gheorghe I. Brătianu în dosarele Securității. Documente. Perioada domiciliului obligatoriu, arestarea, detenția, moartea (1947–1953)*, Editura Enciclopedică, București, 2006, 334 p.; Gabriela Gruber, *Partidul Național-Liberal–Gheorghe I. Brătianu*, Institutul European, Iași, 2013, 296 p. ș.a.

- ¹ Studiu apărut în 1940, cu versiuni în limbile franceză, italiană, germană, engleză și română. Vezi: Georghie Ioan Brătianu, *La Moldavie et ses frontières historiques. Avec quatre planches et une carte*. Ed. Dacia, Bucurest, 1940, 42 p., 2-ème édition, Dacia, Bucurest 1941, Direction regional des affaires culturelles de Bucurest, La Fondation culturelle „Gh.I.C. Bratianu”, Ed. Semne, Bucurest, 1995, 118 p.
- ² Gh.I. Brătianu, *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques*, Institut d’histoire universelle „N. Iorga”, București, 1943, 228 p. Bibliothèque d’histoire contemporaine. Traducere în limba română: Gheorghe I. Brătianu, *Basarabia. Drepturi naționale și istorice*. Ediție îngrijită și note de Florin Rotaru. Traducere: Ecaterina Holban, Editura Semne, București, 1995, 144 p.
- ³ Pentru detalii, vezi: *România – marele sacrificat al celui de-al Doilea Război Mondial*. Documente. Vol. I. Coordonator: Marin Radu Mocanu, Arhivele Statului din România, București, 1994, 334 p.; *România în anticamera Conferinței de Pace de la Paris*, Documente, Coordonator: Marin Radu Mocanu, Arhivele Naționale ale României, București, 1996, 520 p.; Gheorghe Buzatu (coordonator), *România în ecuația războiului și păcii (1939–1947). Aspecte și controverse*. Ediția a II-a, Editura Mica Valahie, București, 2009, 340 p. ș.a.
- ⁴ Gheorghe Tătărescu, *Internaționala a III-a și Basarabia*. Discurs rostit în Adunarea Deputaților, Imprimeriile „Independența”, 1925, 45 p.

lor lucrări ale istoricului Gheorghe I. Brătianu despre Basarabia, elaborate nu numai dintr-un interes pur academic, ci și din credința neștrămutată a autorului în unitatea și perezitate a națiunii române, din dorința sa de a aduce la cunoștința întregii lumi una dintre problemele „foarte puțin cunoscute de publicul european sau de cel de peste ocean, cum este problema Basarabiei”, reușindu-i, în consecință, o strălucită expunere a „uncea dintre cele mai controversate frontiere din timpurile noastre”.

Cunoscut drept omul de știință care și-a legat numele de studii fundamentale de istorie bizantină, de Ev Mediu timpuriu, de formare a statului medieval românesc, care a urmărit întruchiparea ideii de unitate națională din cele mai vechi timpuri până la conducători de stat și oameni politici precum Alexandru Ioan Cuza, Carol I, Mihail Kogălniceanu, Ion I.C. Brătianu, Gheorghe I. Brătianu este autorul unei opere care își păstrează și astăzi viabilitatea datorită unei perspective de o largă deschidere către toate orizonturile istoriei, civilizației, a unei metode de investigație caracterizată prin subtilitatea interpretărilor, a ipotezelor, a noilor relații și explicații date fenomenelor istorice văzute în conexiunile lor economice, sociale, politice, culturale și spirituale¹.

Oricine urmărește opera istoricului Gheorghe I. Brătianu în domeniul istoriei românești și activitatea sa politică, nu poate să nu observe remarcabila convergență și chiar unitatea de viziune și acțiune în desfășurarea celor două laturi esențiale ale activității sale publice. O atare coincidență între gândire și acțiune vine, desigur, în sens imediat, din sfera reflecției, dar în chip decisiv și de departe este produsul unui irezistibil imperativ moral. Gheorghe I. Brătianu a fost nu numai un istoric a cărui operă, prea timpuriu curmată, l-a situat în primele rânduri ale istoriografiei naționale și celei europene, ci și o conștiință istorică în acțiune².

La aproape șapte decenii de la dispariția sa fizică, Gheorghe I. Brătianu apare drept unul dintre cei mai cunoscuți și înzestrați istorici români, cu prestigiu durabil pe plan național, european și internațional, fapt datorat instrucției îngrijite, dotării intelectuale, amplitudinii orizontului cultural, erudiției polivalente, lucidității și supleței interpretative, acribiei elaborării lucrărilor. A abordat un larg diapazon problematic și cronologic, extins din Antichitate până în contemporaneitate, cu opțiuni preponde-

¹ Valeriu Râpeanu, *Studiu introductiv*, în Gheorghe I. Brătianu, „Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești”. Editura Eminescu, București, 1980, p. IX.

² Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu – Enigma morții sale*, Fundația „Academia Civică”, București, 2003, p. 77, 78, 79.

rente spre Evul Mediu, perioadă căreia I-a dedicat și cele mai numeroase și izbutite lucrări, capabile să infrunte eroziunea timpului. Și-a focalizat direcțiile prioritare ale demersurilor științifice spre teme de larg interes, păstrând reperele coordonatelor naționale, dar manifestând și o pregnanță receptivitate față de principalele tendințe istoriografice vehiculate pe eșichierul cultural internațional¹.

Ideea fundamentală a vieții și operei lui Gheorghe I. Brătianu, dominantă demersului său a reprezentat unitatea națională a românilor, în pofida varietății subiectelor și temelor de istorie investigate. A trăit și a murit în numele acestei idei pe care a pus-o în evidență prin volume și studii de o mare ținută științifică, prin articole, conferințe publice și prin cursuri universitare. Chiar dacă porneau, de cele mai multe ori, de la un moment aniversar, de la celebrarea unui eveniment istoric, lucrările lui Gheorghe I. Brătianu nu au avut nimic conjunctural, nu au plătit tribut grabei sau dorinței de a fi cu orice preț prezent în arena publică, ci au fost întotdeauna încărcate de erudiția istoricului, de convingerile pe care își clădise opera și atitudinea fermă².

În același timp, în centrul concepției sale istorice, al opțiunii și acțiunii sale politice s-a aflat noțiunea de libertate, aflată într-o relație organică cu ideea unității naționale. Pentru Gheorghe I. Brătianu, istoria nu este o succesiune automată a unor situații predeterminate, ci împletirea factorilor generali cu voința omului care acționează în acest cadru. Nu alta a fost viziunea sa ca om politic, dezvoltată în mediul de familie și politic în care s-a format. Libertatea în viața publică și în cea privată și, în primul rând, în domeniul activității economice s-au aflat în centrul crezului său politic³.

Drept urmare a acestor calități, timpul n-a erodat, ci dimpotrivă, a pus și mai mult în evidență valoarea operei sale ce constituie rezultanta unei concepții și a unor mijloace de investigație de o îndrăzneță nouă pentru epoca sa, validată de anii trecuți de la redactarea ultimei sale lucrări.

¹ *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Russu, Vol. I, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2011, p. 341.

² Mircea Agapie, *Cuvânt către cititor*, în Gheorghe I. Brătianu, „Originile și formarea unității românești”. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război, Ediția a II-a, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1994, p. 5–6.

³ Gheorghe I. Brătianu, *Problemele politicii noastre de stat*, Partidul Național-Liberal, București, 1935, passim.

Anii copilăriei și adolescenței. Pasiunea pentru istorie a tânărului Gheorghe Brătianu

Născut la 28 ianuarie/10 februarie 1898 în comuna Ruginoasa, în fostul județ Suceava (în prezent jud. Iași), destinul fiului marelui om politic Ion I.C. Brătianu (1864–1927)¹, Gheorghe, avea să-i fie influențat și, poate chiar, determinat într-o măsură covârșitoare de descendența sa dintr-o veche familie românească cu rol important în viața politică, economică și culturală națională în secolele XIX–XX, prezentă în câteva dintre marile și decisivele momente ale istoriei României moderne. Provenea din două familii de notorietate, Brătienii și Moruzeștii.

În ultimii ani ai secolului al XIX-lea, tatăl său, Ion (Ionel) I.C. Brătianu, fiul fostului prim-ministru Ion C. Brătianu (1821–1891)², practica ingineria, devenind ulterior, în mai multe rânduri, prim-ministru, cu rol crucial în realizarea României Mari³. Mama sa, Maria, care provenea din familia fanariotă Moruzi, ce a dat doi domnitori în ambele Principate în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și începutul celui următor⁴, avuse-

¹ Ion (Ionel) I.C. Brătianu (1864–1927, n. Florica, azi Ștefănești-Argeș), om politic liberal, fiul lui B. (2), președinte al PNL (1909–1927), de mai multe ori ministru și prim-ministru (1908–1910, 1914–1918, 1918–1919, 1922–1926, iunie–noiembrie 1927). A condus activitatea diplomatică și politică a României îndreptată spre desăvârșirea statului național unitar român. A contribuit la reorientarea politicii externe românești înspre puterile Antantei, hotărând intrarea în război alături de Aliați (1916). A fost șeful delegației române la Conferința de Pace de la Versailles. A realizat o serie de reforme menite să consolideze statul: legiferarea reformei agrare, adoptarea unei noi Constituții (1923), adoptarea actului de succesiune la tron (1926) ș.a. Membru de onoare al Academiei Române (1927). (Ecaterina Țarălungă, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera, Chișinău, 2011, p. 118–119.)

² Ion C. Brătianu (1821–1891, n. Pitești), om politic liberal. Împreună cu M. Kogălniceanu, a avut un rol important în făurirea statului modern român și în lupta pentru proclamarea independenței depline a acestuia. A susținut inițial candidatura lui A.C. Cuza pentru ca, din 1861, să se alăture adversarilor domnitorului; partizan al aducerii pe tronul țării a unui principe străin, a propus coroana României principelui Carol de Hohenzollern (1866). A fost de mai multe ori ministru și prim-ministru (1876–1888) și unul dintre fondatorii PNL (1875), apoi președinte până în 1891. Pe plan intern, a jucat un rol important în elaborarea și aplicarea sistemului constituțional parlamentar democratic: guvernul prezidar de B. a inițiat măsuri pentru consolidarea monarhiei prin adoptarea legii succesiunii la tron (1880) și proclamarea Regatului (1881), pentru stimularea industriei și organizarea finanțelor ș.a. A condus delegația României la Congresul de la Berlin (iunie 1878) și a semnat la Viena (1883) Tratatul secret cu Austro-Ungaria, la care a aderat și Germania. Membru de onoare al Academiei Române (1885). (Ecaterina Țarălungă, *Enciclopedia identității românești. Personalități*, Editura Litera, Chișinău, 2011, p. 118.)

³ Ioan Scurtu, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Muzicson, București, 1992, 126 p.

⁴ Detalii la Vlad Mischevca, *Între pace și război. Domnii fanarioti în contextul raporturilor internaționale (1774–1812)*, Ministerul Educației și Cercetării, Institutul de Istorie, Editura Cartdidact, Chișinău, 2021, 429 p.

se o primă căsătorie în 1899 cu Al. Al. Cuza, fiul mai mare al domnitorului Al. I. Cuza, dar a rămas văduvă prin moartea prematură a soțului. Prin moștenire, văduva Maria Moruzi locuia la castelul de la Ruginoasa, unde a invitat să locuiască și pe tânărul Ion (Ionel) I. C. Brătianu, proaspăt inginer ce lucra la calea ferată Iași–Pașcani. Între cei doi s-a înfiripat o idilă, în urma căreia s-a născut Gheorghe I. Brătianu, părinții căsătorindu-se doar de conveniență, necesară legitimării lui Gheorghe, desfăcând-o imediat după contractare, astfel că de creșterea lui s-a ocupat doar Maria Moruzi, care, dispunând de o avere considerabilă, a fost în măsură să-i asigure o instruire deosebit de îngrijită¹.

A trăit acei ani la Ruginoasa, într-unul dintre locurile mitice românești de care se leagă numele și fapta lui Alexandru Ioan Cuza. Anume în acele locuri din Moldova, în atmosfera marcată de amintirea primului Domnitor al Unirii s-au format fundamentele patriotismului său nedezmintit, ideea unității naționale pe care a slujit-o cu devotament pe tot parcursul existenței sale. Întreg ciclul școlar s-a desfășurat sub îndrumarea unor profesori particulari de înaltă ținută morală și profesională, pentru domeniul istoric apelându-se la A. B. Brandia² și Vasile Bogrea (1881–1926), iar omologarea cunoștințelor s-a realizat prin examene susținute la Liceul Național din Iași³.

Pe tatăl său avea să-l vadă pentru prima oară abia la vârsta de 12 ani, în anul 1910, când acesta, prim-ministru al României, a fost victima unui atentat eșuat și a cerut să-și vadă fiul. Legăturile propriu-zise au fost reluate după 1914, o contribuție însemnată la această apropiere între tată și fiu având-o Nicolae Iorga, cel care, în timpul unei vizite la Ruginoasa, a primit de la Maria Moruzi un manuscris al fiului său. N. Iorga l-a publicat în *Revista istorică*, acest lucru echivalând cu o adevărată consacrare. Mai mult ca atât, într-o comunicare academică din acel an, Iorga a prezentat și câteva

¹ Lucian Nastasă, *Gh. I. Brătianu – drumul spre împlinirea unei vocații*, în „Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu”. Coordonator: Victor Spinei, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, 1988, p. 195–197.

² Contribuția școlii ieșene din acea perioadă a vieții sale este incrustată de tânărul Gheorghe I. Brătianu în fruntea cărții sale „Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești”, apărută în anul de răscruce 1945: „Amintirii întâiului meu dascăl în știința istoriei A. B. Brandia, fost director al Liceului Național din Iași, în nădejdea că spiritul în care a crescut generațiile renașterii României va dăinui și în viitor” (Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu, Editura Eminescu, București, 1980, p. 1).

³ *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*, Coordonatori: Victor Spinei, Dorina N. Russu. Vol. I, Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, Suceava, 2011, p. 338–339.

documente pe care le primise de la foarte tânărul Gheorghe I. Brătianu, însoțite de cuvinte elogioase pentru cel care încă era pe băncile liceului¹.

În iunie 1916 a susținut cu succes examenul de bacalaureat în cadrul Liceului Național din Iași, prezentându-se exemplar la toate disciplinele, astfel că a obținut media 10 și distincția *cum laude*. În aceeași perioadă și-a încheiat și primul său studiu istoric – „O oaste moldovenească acum trei veacuri – Răscoala boierimii împotriva lui Ștefan Tomșa”, care va fi publicată de Nicolae Iorga în *Revista istorică*². Era evident că o puternică chemare, de care nu era străină atât ereditatea, mediul profesoral favorabil, dar și influența și încurajarea îndrumătorului multor vocații istoriografice ale acelei vremi, Nicolae Iorga, îi orienta de timpuriu pașii spre cercetarea trecutului, care avea să devină și să rămână până la capătul vieții pasiunea și preocuparea sa dominantă.

Intrarea sa pe drumul mare al activității intelectuale avea să fie însă amânată pentru o vreme, dată fiind intrarea României, la 14/27 august 1916, în războiul mondial „în rândul celor care sunt cel mai bine în măsură să-i asigure unitatea națională”, pătrunsă fiind de dorința „de a contribui și grăbi sfârșitul conflictului și sub necesitatea imperativă de a salva interesele neamului”³. În consecință, obținând încuviințarea scrisă a tatălui său, care deținea în acel moment demnitatea de prim-ministru și după un stagiu de instrucție militară de câteva luni, în urma căruia a obținut gradul de sublocotenent, în vara anului 1917 a fost detașat pe frontul din sudul Moldovei, participând la operațiunile militare de pe Valea Trotușului, unde a fost rănit în două rânduri. Va fi trecut în rezerva armatei române, iar experiența războiului o va consemna în lucrarea „File rupte din cartea războiului” (1934)⁴.

Așa cum pe bună dreptate afirmă acad. Alexandru Zub, notele de pe front ale tânărului Gheorghe I. Brătianu au „un întreit interes”: „...ca «de-

¹ Lucian Nastasă, *Gh.I. Brătianu – drumul spre împlinirea unei vocații*, în „Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu”. Coordonator: Victor Spinei, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1988, p. 197–198.

² Gheorghe I. Brătianu, *O oaste moldovenească acum trei veacuri – Răscoala boierimii împotriva lui Ștefan Tomșa*, în „Revista istorică”, București, an. II, nr. 3–6, martie–iunie 1916, p. 54–79.

³ Vezi: Ion Mamina, *Consilii de Coroană*, Editura Enciclopedică, București, 1997, p. 53–87; N.P. Comnène, *Războiul Românilor. 1916–1917*. (Însemnări și documente din prima conflagrație mondială.) Traducere de Haralambie Năstase, Editura Moldova, Iași, 1996, p. 22–23.

⁴ Gheorghe I. Brătianu, *File rupte din cartea războiului*, Editura Scripta, București, 2006, 200 p. Colecția „Oglinzile istoriei”.

poziție» a unui participant în faza paroxistică a rezistenței, ca mărturie venind dintr-o familie cu rol eminent în viața politică a țării; ca reflecție a unui istoric pe marginea unor fapte la care participase el însuși¹. La rândul său, Ion Toderășcu califică lucrarea lui Gh.I. Brătianu drept „un document unic, literar și istoric, care a putut fi scris numai de un om înzestrat cu o sensibilitate superioară”. Prin acel caiet de pe front se anunța istoricul, dar și omul politic atent la tot ceea ce înseamnă trecutul și prezentul unui popor².

Se constată, încă din acei ani, că pe Gheorghe I. Brătianu îl intereseau nu doar faptele istorice în sine ci, în egală măsură, calitatea faptelor, substanța psihologică a acestora. Alexandru Zub menționează, în această privință, că în paginile lui Gheorghe I. Brătianu s-a reflectat, de timpuriu, un mod de gândire specific istoriografiei de avangardă, ceea ce a coincis, în timp, cu pledoaria lui Lucien Febvre pentru studiul sensibilității și al psihologiei colective³.

În anii următori (1920–1921), se dedă cu ardoare pasiunii sale față de istorie, făcând studii temeinice la Paris – la Universitatea Sorbona, precum și la École Pratique des Hautes Études și École des Chartes – audiind cursurile unor mari personalități ai vieții științifice franceze: Ferdinand Lot, Gabriel Millet, Charles Diehl ș.a. În iulie 1921 devine licențiat în litere la Sorbona și tot în acea perioadă se logodește, la Iași, cu Elena Sturdza, fiica lui Grigore Sturdza, din căsătoria cu care vor rezulta fiica Maria⁴ și gemenii Ion și Ioana.

¹ Al. Zub, *Memorialistică și istorie: Gh.I. Brătianu și primul război mondial*, în „Confluente istoriografice românești și europene: Gheorghe I. Brătianu”. Coordonator: Victor Spinei, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1988, p. 155–156.

² Ion Toderășcu, *Gheorghe I. Brătianu, un savant și un soldat*, în „Gheorghe I. Brătianu. Cuvinte către români. Zece conferințe și prelegeri”, Editura Universității „Al.I. Cuza”, Iași, 1996, p. VI.

³ Al. Zub, *Istorie și istorici în România interbelică*, Editura Junimea, Iași, 1989, p. 9 și urm.

⁴ Pornind de la dorința de „a alunga cât mai multe zone de umbră” asupra împrejurărilor decedului tatălui său, Maria G. Brătianu a pus recent la dispoziția publicului cititor o seamă de mărturii extrem de importante, „în speranța că lectura lor atentă va contribui într-o zi la revelarea realității istorice”: Maria G. Brătianu, *Gheorghe I. Brătianu – Enigma morții sale. În românește de Antonia Constantinescu. Cu un studiu de Șerban Papacostea, o cronologie și o anexă cuprinzând imagini din sălile dedicate lui Gh.I. Brătianu în Memorialul Sighet*, Fundația „Academia Civică”, București, 2003, 112 p.

„Muncind împreună, să învățăm împreună.”

Profesor la Universitatea din Iași

Din 1922, la sugestiile unor profesori din Paris și ale lui N. Iorga – pe care l-a audiat la Collège de France –, Gh.I. Brătianu începe investigații în arhivele italiene din Genova și Neapole, în marile biblioteci din Paris, Roma, Berlin, Praga și Bruxelles, în vederea elaborării unei teze de doctorat. În iunie 1923 obține titlul de doctor în filosofie la Universitatea din Cernăuți, ceea ce îi va deschide perspectiva admiterii în corpul profesoral de la Universitatea din Iași. Aici va deține, din 1923 și până în 1940 –, anul transferării sale la București –, Catedra de istorie universală medie, modernă și contemporană a Facultății de Litere, devenită în 1929, la inițiativa sa, Catedra de istorie a Evului Mediu și științele auxiliare ale istoriei.

În scurt timp de la confirmarea sa de către Minister în baza articolului 81 din Legea învățământului secundar și superior¹, Gheorghe I. Brătianu va susține o remarcabilă lecție de deschidere a cursului de istorie universală la Facultatea de Litere din Iași, ținută la 22 noiembrie 1923². Referindu-se la memorabila lecție de deschidere a lui Gheorghe I. Brătianu, marele istoric Nicolae Iorga avea să scrie că „Dl Gh.I. Brătianu a făcut bine tipărindu-și lecția de deschidere la Universitatea din Iași *Conceptiunea actuală a istoriei medievale* (București, 1924). E o expunere a formării Istoriei medievale și o apărare călduroasă, elocventă a Evului Mediu de un tânăr care a cetit mult și a avut cum și unde ceti. Idei generale largi și juste însoțesc aceste pagini. Bibliografia bogată și de cel mai mare folos face din această broșură un ajutor de lucru indispensabil oricui”³.

Expresie sintetică a acumulărilor de până atunci, lecția lui Gh.I. Brătianu era și un veritabil program al cursului ce-și propusese să-l țină la Iași, dovedind „o stăpânire aproape surprinzătoare a domeniului, urmărit în

¹ Legea a fost dată în 1898 de Spiru Haret. În conformitate cu dispozițiile ei, era eludat concursul și se considera drept criteriu de selecție activitatea științifică, (Iosif I. Gabrea, *Organizarea învățământului în România*, în „Enciclopedia României”. Vol. I: *Statul*, Imprimeria Națională, București, 1938, p. 471–473; Vasile Pușcaș, *Ideea de universitate în cultura română: aspirații naționale și modele europene (1848–1918)*, în „Cultură și societate. Studii privitoare la trecutul românesc”. Volum îngrijit de Al. Zub, Editura Științifică, București, 1991, p. 323.)

² Gheorghe I. Brătianu, *Conceptiunea actuală a istoriei medievale*. Lecție de deschidere a cursului de istorie medievală, cu un apendice bibliografic, Editura „Cultura Națională”, București, 1924, 62 p.

³ Cf. Anișoara Popa, *Gheorghe I. Brătianu, profesor la Universitatea din Iași*, în „Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu”. Coordonator: Victor Spinei, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1988, p. 211.

perspectiva importantelor realizări de până atunci, dar și a necesității înnoirilor”¹.

Chiar dacă titularizarea lui Gheorghe I. Brătianu s-a făcut în baza unei recomandări în care erau menționate un număr de nouă lucrări, subliniindu-se că „aceste lucrări și pregătirea cu conștiinciozitate științifică ne arată un cercetător istoric serios, care promite să aducă încă și alte lucrări de mare însemnătate”, ceea ce îndreptăța pe deplin recomandarea sa la catedra vacantă², dorința de a înlătura orice suspiciuni în legătură cu situația sa de fiu al unui fost președinte al Consiliului de Miniștri, explică susținerea în 1929 a unui alt doctorat în litere la Sorbona, cu calificativul *très honorable*, fapt rar întâlnit pentru un om care avea deja un doctorat în țară. Publicată la Paris în același an³, lucrarea s-a bucurat de o primire foarte bună din partea specialiștilor, ea reprezentând, după multe opinii, opera sa științifică cea mai valoroasă, ale cărei concluzii nu s-au erodat în timp.

„Muncind împreună, să învățăm împreună”, astfel își îndemna studenții Gheorghe I. Brătianu, perioada ieșeană a activității sale constituind un stimul permanent pentru lărgirea fondului de informații pe care să se sprijine concepția sa asupra istoriei. În spiritul acestei necesități urma a se realiza dialogul în această muncă în comun. Alături de studenții săi, tânărul profesor universitar „va studia mereu cu toată dragostea, cu toată râvna – două calități indispensabile pentru un învățat”⁴. Își va extinde și diversifica în permanență aria preocupărilor sale științifice, tratând teme și subiecte de istorie modernă și contemporană, elaborând lucrări privind poziția României în rețeaua politică mondială și relevanța unor evenimente care au condus la obținerea independenței de stat și la realizarea Marii Uniri.

Studiile elaborate de Gheorghe I. Brătianu în acea perioadă apăreau în volume de mare rezonanță, alături de savanți de notorietate – D. Gusti, N. Iorga, P.P. Panaitescu, C. Rădulescu-Motru, V.N. Madgearu, P. Andrei ș.a. Astfel se prezintă, bunăoară, textul prelegerii sale publice din 9 mai

¹ *Ibidem*, p. 207–220.

² P. Țurlea, Șt.S. Gorovei, I. Năstasă, „Școala nouă” de istorie. Mărturii documentare, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol»”, Iași, vol. XXII, 1, 1985, p. 368.

³ Gh.I. Brătianu, *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIIIe siècle*, Paris, 1929, 359 p.

⁴ Anișoara Popa, *Gheorghe I. Brătianu, profesor la Universitatea din Iași*, în „Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu”. Coordonator.: Victor Spinei, Universitatea „Al.I. Cuza”, Iași, 1988, p. 212.